

Резюме

Стаття посвящена дослідженню складних юридических фактов в правовому регулюванні транспортної діяльності.

Предоставленные в статье разъяснения по поводу применения юридических фактов в правовом регулировании транспортной деятельности имеют целью помочь систематизировать и обобщить критерии установления юридических фактов по исследуемому виду деятельности, предоставить методическую помощь хозяйственному суду и юристам в применении законодательства.

Т. О. ТИМЧУК

Тетяна Олегівна Тимчук, студентка магістратури юридичного факультету Закарпатського державного університету

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА» В ТЕОРІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Актуальність цивільно-правового інституту особистих немайнових прав полягає в тому, що в сучасних умовах розбудови в Україні правової соціальної держави та у зв'язку зі здійсненням реформи цивільного законодавства проблема особистих немайнових прав є однією з найбільш важливих та актуальних у сучасній цивілістиці.

Питання особистих немайнових прав розглядалися у наукових працях відомих українських та зарубіжних вчених-цивілістів, зокрема: С.С. Алексєєва, Н.О. Давидової, А.С. Довгерта, Л.О. Красавчикової, М.С. Малєїної, Л.В. Малюги, О.А. Підпригори, З.В. Ромовської, В.О. Ряшенцева, Р.О. Стефанчука, Т.А. Фадєєвої, Л.В. Федюк, К.А. Флейшиц, Я.М. Шевченко та ін.

Мета даної статті полягає в розкритті поняття особистих немайнових прав у контексті дослідження їх ознак.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини, які виникають у сфері здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичних осіб.

Предметом дослідження є норми цивільного законодавства, якими закріплюються особисті немайнові права фізичних осіб, а також наукова література, публікації в періодичних виданнях.

Прийняття 16 січня 2003 р. нового ЦК України стало одним із вирішальних кроків щодо визнання та чіткого закріплення за фізичними особами низки особистих немайнових прав, а також їх реалізації та захисту. Вказані чинники і зумовлюють актуальність дослідження цієї проблеми.

Відтепер у зв'язку з прийняттям Конституції України і нового Цивільного кодексу України до предмета регулювання цивільного права входить широке коло особистих немайнових відносин, не пов'язаних із майновими. Це ставить нові завдання перед цивілістичною наукою, а саме: дослідити сутність особистих немайнових прав, виявити їх ознаки, особливості виникнення та здійснення.

Включення у Цивільному кодексі України книги другої, що містить норми, присвячені особистим немайновим правам фізичних осіб, одразу після загальних положень цього кодексу ще раз підкреслює намір України гармонізувати своє законодавство до загальноєвропейських стандартів, основні з яких містяться в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.).

У ст. 1 Цивільного кодексу України передбачено, що цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини). Ці положен-

ня свідчать про істотність не майнових уподобань людини, а її духовних цінностей: особистого життя, здоров'я, імені та ін. Людина передусім – це духовний світ, а вже потім – власник, підприємець. Фізична особа може бути власником, підприємцем, продукувати матеріальні та нематеріальні блага лише в тому разі, якщо матиме сприятливі умови для життя у фізичному розумінні цього слова і для життя у загальному вимірі як можливості вільного прояву і розвитку своєї особистості, забезпечення поваги до особи та її захищеності.

Особисті немайнові права людини забезпечують її природне існування і соціальне буття, а відносини, які виникають у сфері їх реалізації, складають предмет цивільно-правового регулювання.

Другу книгу Цивільного кодексу України можна назвати Кодексом про особисті права фізичної особи. Книга складається з трьох глав (ст. 269 – 315), що регулюють особисті немайнові відносини, пов'язані зі здійсненням особистих прав як у непорушному стані, так і у випадках порушення зазначених відносин. Забезпечується до трьох десятків особистих прав фізичної особи.

Юридичним фундаментом книги другої Цивільного кодексу України є розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Конституційні права людини повністю перенесено до другої книги Цивільного кодексу України, де зміст їх розширено та конкретизовано.

Зокрема, ст. 270 ЦК України закріплює види особистих немайнових прав фізичної особи, які передбачені також Конституцією України, а саме: право на життя (ст. 27 Конституції України), право на охорону здоров'я (ст. 49 Конституції України), право на безпечне життя і здоров'я довілля (ст. 50 Конституції України), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України), право на недоторканність особистого і сімейного життя (ст. 32 Конституції України), право на повагу до гідності та честі (ст. 28 Конституції України), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України), право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України), право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування (ст. 33 Конституції України), право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54 Конституції України).

Перелік особистих немайнових прав, які встановлені Конституцією України, Цивільним кодексом України та іншим законом, не є вичерпним (ч. 2, ч. 3 ЦК України). Цивільним кодексом України та іншим законом можуть бути передбачені й інші особисті немайнові права фізичної особи.

На сьогодні нема єдиного визначення особистих немайнових прав, яке б найбільш повно розкривало його суть. Так, у науковій літературі міститься визначення, що особисті немайнові права – це юридично гарантовані можливості, які довічно належать кожній фізичній особі за законом і характеризуються немайновістю та особистісністю¹. В інших джерелах вказується, що особисте немайнове право – це суб'єктивне право, яке надає управомоченій особі юридично забезпечену можливість вимагати від оточення утримуватися від будь-яких дій, що заважають правильно оцінювати її індивідуальні особливості².

Наводиться також визначення про те, що особисте немайнове право – це міра можливої поведінки управомоченої особи щодо невіддільних від її особистості абсолютних благ немайнового характеру, які позбавлені економічного змісту і надають людині можливість за своїм розсудом, без втручання інших осіб, визначати свою поведінку в сфері особистого життя³.

Професор З. В. Ромовська у своєму дисертаційному дослідженні зробила висновок, що особисте немайнове право – це право, яке виникає з приводу благ, позбавлених економічної цінності, тісно пов'язане з особистістю уповноваженого, а тому не передається і не відчужується від нього⁴.

Л.В. Малюга, розрізняючи особисті немайнові права та відносини, зазначає, що особисті немайнові відносини (не пов'язані з майновими), врегульовані нормами права, – це правові зв'язки між суб'єктами з приводу особистих немайнових благ, а з цього випливає, що особисті немайнові права у цивільному праві – це суб'єктивні права громадян

та юридичних осіб; вони виникають у зв'язку з регулюванням нормами цивільного права особистих немайнових відносин, не пов'язаних з майновими⁵.

На нашу думку, такий підхід є більш правильним, але не розкриває змісту особистих немайнових прав.

Щоб точно дослідити зміст особистих немайнових прав фізичних осіб необхідно звернутися до теорії права. Виходячи з теоретичних визначень, основні права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей⁶. Беззаперечним є те, що права – це визнані суспільством і забезпечені всією системою суспільного життя форми та способи людської самореалізації: те, що існує як усталені, незаперечні й загально визнані можливості для людини вчиняти так чи інакше⁷.

Досліджуючи систему особистих немайнових прав у цивільному праві, Л.В. Федюк надала визначення, що особисті немайнові права – це абсолютні суб'єктивні права, які належать кожній фізичній особі, є невіддільними від неї, не мають економічного змісту, володіють властивістю індивідуалізації особи, що виникають у неї від народження (чи за законом) та належать їй довічно⁸.

Як стверджує Н.О. Давидова, особистим немайновим правом фізичної особи є особисте, абсолютне, довічне право, яке не має майнового еквівалента, об'єктом якого є нематеріальні (духовні) блага, що притаманно всім і кожному незалежно від інших прав, і виникає від народження або за законом та не відчужується⁹.

На думку Р.О. Стефанчука, за своїм юридичним змістом особисте немайнове право – це суб'єктивне право, яке характеризується тим, що «воно є абсолютним правом, виникає та існує у правовідношенні до моменту його порушення, після чого вступає в силу суб'єктивне право на захист даного суб'єктивного права, яке існує у відносному правовідношенні»¹⁰.

У своєму монографічному дослідженні Р.О. Стефанчук зазначає, що під поняттям особистого немайнового права фізичних осіб слід розуміти суб'єктивне цивільне право, яке за своїм змістом є тісно та нерозривно пов'язане із особою носієм, не має економічної природи походження та економічного змісту, а також спрямоване на задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб (інтересу) і об'єктом якого є особисте немайнове благо, а у визначених законом випадках й інше нематеріальне благо¹¹.

В Юридичній енциклопедії особисті немайнові права визначаються як права особи, що стосуються її життя, здоров'я, честі, гідності тощо, тобто немайнових благ¹².

Досить часто особисті немайнові права ідентифікують з благами, а також з правовідносинами, хоча ці поняття різні. Щоб з'ясувати поняття особистого немайнового права, необхідно відмежувати його від вищезазваних категорій. За своєю сутністю більшість немайнових благ є природною властивістю фізичної особи. Однак, закріплені в правових нормах, вони набувають також правового значення об'єкта цивільних прав, виступаючи таким чином у подвійному значенні: як елемент правового статусу приватної фізичної особи і як об'єкт цивільних прав.

Стаття 177 Цивільного кодексу України відносить до об'єктів цивільних прав нематеріальні блага, а ст. 201 визначає, що особистими немайновими благами, які охороняються цивільним законодавством, є: здоров'я, життя, честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством.

Більшість із цих благ є такими, що можуть належати лише фізичній особі (здоров'я, життя, свобода творчості), проте деякі блага можуть бути також об'єктом цивільних прав юридичної особи (найменування, ділова репутація). Такий підхід логічно пов'язаний із положеннями ст.ст. 26, 94 ЦК України, згідно з якими фізична особа може мати всі особисті немайнові права, встановлені Конституцією і ЦК України, а юридична особа – лише ті особисті немайнові права, які можуть їй належати, тобто є такими, що не суперечать сутності юридичної особи.

В теорії цивільного права особисті немайнові блага визначаються як об'єкти цивільних правовідносин¹³. Отже, особисті немайнові блага є об'єктом і особистих немайнових прав, і аналогічних правовідносин.

Таким чином, на сьогодні не існує єдиного визначення особистих немайнових прав, яке б найповніше розкривало його суть. Щоб надати таке визначення особистого немайнового права, необхідно дослідити ознаки даного поняття.

ЦК України, хоча й не містить нормативного визначення особистих немайнових прав, але вказує на їх загальні ознаки. А саме:

1) загальність – особисті немайнові права належать кожній фізичній особі, незалежно від того, ким є людина, яке в неї матеріальне становище, чи який в неї обсяг цивільної дієздатності. Вони належать усім без виключення;

2) специфічність виникнення – дані права виникають в особи за народженням чи за законом. Більшість особистих немайнових прав виникають у фізичної особи вже від моменту народження. Але варто сказати, що за своєю природою ці права людина має незалежно від того, чи закон надав їй такі права;

3) нееконімічність – особисті немайнові права позбавлені економічного змісту, не мають грошової оцінки. Якщо вони інколи й пов'язані з майновою сферою, це не означає що названі права мають майновий характер, навіть коли за їх порушення стягується грошова сума як відшкодування, адже вони безцінні;

4) невіддільність – особа, яка є носієм даних прав, не може передати їх будь-яким способом іншій особі, а також не можуть бути в неї якимось чином відібрані. Жодне з особистих немайнових прав, не пов'язаних з майновими, не має ознак правонаступництва;

5) довічність – особа володіє особистими немайними правами довічно, і ця довічність, в більшості, збігається з моментом смерті фізичної особи, але деякі з них можуть захищатися для неї і після смерті людини.

Таким чином, особисті немайнові права в переважній більшості виникають nepo-мітно, діють постійно, не можуть бути припинені на підставі правочинів або інших юридичних дій. Вони належать кожній фізичній особі від народження або за законом і не мають економічного змісту. Ці права тісно пов'язані з фізичною особою, і вона не може відмовитись від них, а також не може бути позбавлена цих прав і володіє ними довічно.

З урахуванням результатів цього дослідження, можна навести визначення, яке становить єдність властивостей (ознак) особистих немайнових прав. А саме: особисті немайнові права – це абсолютні суб'єктивні права, які належать кожній фізичній особі, є невіддільними від неї, не мають економічного змісту, виникають в особи від народження або за законом та належать їй довічно.

На завершення, підсумовуючи вищевикладене, необхідно наголосити на тому, що особисті немайнові права за своєю природою є приватними і тому повинні бути сферою регулювання приватного (цивільного) права. В системі цивільного права ці права повинні займати привілейоване місце, оскільки в приватному житті особи особисті немайнові права мають вищу цінність, ніж майнові. Необхідно переосмислити проблеми, пов'язані зі здійсненням та захистом особистих немайнових прав, адже ці права повинні належати фізичній особі в силу факту її існування та є невіддільними від неї.

¹ Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я.М. Шевченко. – Т. 1. Загальна частина. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 143.

² Панченко М.І. Цивільне право України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – С. 131.

³ Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Борисова В.І. (кер. авт. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової; І.В. Спасибо – Фатеевої; В.Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – С. 200.

⁴ Ромовская З.В. Личные неимущественные права граждан СССР (понятие, виды, классификация, содержание, гражданско-правовая защита): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.712 / КГУ. – К., 1968. – С. 23.

⁵ Малуго Л.В. Проект нового Цивільного кодексу України й особисті немайнові права в цивільно-му праві // Часопис Київського університету права. – 2002. – № 3. – С. 48.

⁶ Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави: Навч. посіб. – Вид. 3-є, зі змін. й доповн. – К.: ІСДО, 1995. – С. 7.

⁷ Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 9.

⁸ Федюк Л.В. Система особистих немайнових прав у цивільному праві: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 110.

⁹ Давидова Н.О. Особисті немайнові права: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – С. 34.

¹⁰ Стефанчук Р. Захист честі, гідності та ділової репутації в проекті нового Цивільного кодексу України: переваги та недоліки // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2000. – № 1. – С. 38.

¹¹ Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред.. Я.М. Шевченко. – К.: КНТ, 2008. – С. 131.

¹² Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 4: Н – П. – 2002. – С. 359.

¹³ Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (керівник авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Кн. 1. – С. 81–82.

Отримано 12.01.2009

Резюме

В статті розглядаються актуальні проблеми формування єдиного поняття личних неимущественних прав фізичного лица в гражданском праві. Розкривається зміст поняття неимущественних прав шляхом дослідження їх загальних ознак.

О. М. ШЕВЧУК

Орест Михайлович Шевчук, здобувач Київського університету права НАН України

ПОНЯТТЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖЗАКУПІВЕЛЬ

Сучасний розвиток суспільства базується на фундаментальних правових принципах рівності, порушення яких, як правило, призводить до дискримінації у тих чи інших формах. Заборона дискримінації прямо передбачена ст. 24 Конституції України, відповідно до якої громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Оскільки Конституція є основним законом держави, норми решти законів, що приймаються на розвиток її положень, повинні конкретизувати конституційний принцип рівноправ'я і забезпечити його реалізацію в кожній сфері суспільного життя.

Важливе місце у суспільному житті України, зокрема в економіці, посідають держзакупівлі. Так, у 2007 р. загальна сума коштів за укладеними договорами для закупівлі товарів, робіт і послуг становила понад 142 млрд. грн¹.

Оскільки держава, яка повинна забезпечити рівноправ'я, через свої органи та держпідприємства приймає участь, як мінімум, з однієї сторони у правовідносинах щодо держзакупівель, то важливість недопущення дискримінації у даній сфері набуває особливої ваги.

Дослідженню сфери держзакупівель приділялось досить багато уваги такими науковцями як В. М. Гаєць, О. О. Костусев, В. В. Морозов, А. Я. Новак, Н. М. Обушко,